

УДК 338.43:339.924(477):061.1ЄС

Сахібова А.О.

студентка

Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова

СВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПЕРСПЕКТИВИ АГРАРНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Досліджено місце та значення аграрного ринку в умовах європейської інтеграції України. Визначено зовнішньоторговельний обіг продукції аграрного сектору України. Узагальнено оцінку рівня конкурентоспроможності продукції аграрного сектору. Запропоновано чинники, що впливають на поліпшення конкурентних позицій продукції аграрного сектору на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Ключові слова: аграрний сектор, експорт, імпорт, зовнішній ринок, конкурентоспроможність, ЄС, європейська інтеграція.

Сахібова А.О. ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ АГРАРНОГО РЫНКА УКРАИНЫ

Исследованы место и значение аграрного рынка в условиях европейской интеграции Украины. Определен внешнеторговый оборот продукции аграрного сектора Украины. Обобщена оценка уровня конкурентоспособности продукции аграрного сектора. Предложены факторы, которые влияют на улучшение конкурентных позиций продукции аграрного сектора на внутреннем и внешнем рынках.

Ключевые слова: аграрный сектор, экспорт, импорт, внешний рынок, конкурентоспособность, ЕС, европейская интеграция.

Sakhibova A.O. EUROINTEGRATIONAL PROSPECTS OF THE AGRICULTURAL MARKET OF UKRAINE

The place and importance of the agricultural market in conditions of the European integration of Ukraine is investigated. The foreign trade turnover of the agricultural sector of Ukraine is determined. The assessment of the level of competitiveness of agricultural products is generalized. The factors that influence the improvement of competitive positions of agricultural products in the domestic and foreign markets are suggested.

Keywords: agricultural sector, export, import, external market, competitiveness, EU, european integration.

Постановка проблеми. Сучасний етап функціонування і розвитку національного аграрного ринку тісно пов'язаний з його перебудовою в напрямі підвищення конкурентоспроможності, адже цього вимагають не лише вплив світових ринків, а й виклики глобалізації, у тому числі участь України у СОТ та інтеграція з країнами ЄС. Ці глобальні зміни повинні супроводжуватися якісно новими кроками щодо створення умов лібералізації ринків сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів. Розраховувати на успіх можна лише за умови підвищення конкурентоспроможності продукції аграрного сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливу роль у формуванні теоретичних концепцій дослідження ринку відіграють наукові праці класиків світової економічної думки: А. Сміта, Д. Рікардо, Дж.С. Мілля, А. Пігу, Дж. Кейнса, П. Самуельсона, В. Нордгауза, Г. Армстронга, Ф. Котлера. Дослідженню проблем формування і розвитку національного аграрного ринку присвячено роботи вітчизняних учених: В.Г. Андрийчука, О.В. Березіна, В.І. Бойка, П.І. Гайдучього, В.М. Геєця, С.Л. Дусановського, С.М. Кваші, Ю.С. Коваленка, Т.О. Осташко, Б.Й. Пасхавера, П.Т. Саблука, В.О. Точиліна, О.М. Шпичака та ін. Зусиллями цих науковців створено теоретико-методологічний фундамент дослідження даної проблеми, вирішено низку її методичних та прикладних аспектів щодо формування аграрного ринку, вдосконалення економічного механізму його функціонування в пореформений період.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Високий динамізм дії сучасних економічних, політичних і соціальних чинників у нашій державі вимагає поглиблених наукових досліджень впливу ринкових трансформацій на аграрний сектор і рівень споживання населенням продуктів харчування, вивчення потенційного попиту на продукцію органічного агропромисловства, розроблення якісно нових моделей розвитку національного аграрного ринку, насиченого конкурентоспроможною продук-

цією для задоволення внутрішніх продовольчих потреб держави і розширення її експортних можливостей.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних, методичних та прикладних аспектів розвитку аграрного ринку України в умовах євроінтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наукове трактування ринку зумовлює визначення цієї категорії, з одного боку, як системи економічних відносин щодо обміну товарів і послуг, а з іншого – як категорії фізичного характеру (безпосереднє місце купівлі-продажу товарів і послуг, що здійснюється учасниками ринку). Ринок – це передусім сукупність економічних відносин між фізичними й юридичними особами (промисловими, аграрними, торговельними компаніями, корпораціями, банками, у т. ч. ТНК і ТНБ), а також між державами і наднаціональними органами, міжнародними фінансово-кредитними інститутами з організації та купівлі-продажу різноманітних товарів і послуг відповідно до законів товарного виробництва [1].

Тлумачення категорії «аграрний ринок» наведено в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства». Відповідно до цього Закону, аграрний ринок – сукупність правовідносин, пов'язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції [2]. Проте таке тлумачення є дещо обмеженим, оскільки відображає тільки правовий, а не економічний бік досліджуваної категорії.

Деякі науковці, наприклад П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк та ін., дають розширене визначення цієї категорії: аграрний ринок – це сфера взаємодії суб'єктів ринку щодо забезпечення виробництва й вільного руху сільськогосподарської продукції, продовольчих товарів, засобів виробництва та послуг для агропромислового комплексу, аграрної науково-технічної продукції [3]. Можна припустити, що ринки засобів виробництва та послуг для агропромислового комплексу не можна відносити до аграрного,

адже вони належать до ринку промислової продукції та ринку послуг незалежно від того, хто їх споживає. За такою логікою до аграрного ринку можна віднести й ринок перукарських, освітніх послуг тощо, якщо такими послугами користуються селяни.

Л. Леонтєва та Д. Шпаковський указують, що аграрний ринок можна визначити як сукупність різноманітних видів ринків, на яких складаються економічні відносини між суб'єктами агропромислового комплексу й різними категоріями споживачів із приводу обігу та розподілу продукції, робіт і послуг, що виробляються в аграрній сфері [4]. Однак це визначення не розкриває економічної сутності цієї категорії.

Як видається, аграрний ринок – це динамічна система економічних відносин, форм обміну продукцією аграрного сектора (в інтересах задоволення суспільних потреб) у їх поєднанні та взаємозв'язку з процесами виробництва, розподілу й споживання, зумовлених розвитком суспільного поділу праці. Аграрний ринок є складною багатофункціональною системою соціально-економічних відносин між людьми (що складаються в процесі виробництва, обміну й споживання), яка покликана створювати сприятливі умови для забезпечення населення необхідною сільськогосподарською продукцією і продуктами харчування.

Нині багато економістів вважають, що аграрний ринок являє собою не тільки сферу товарного обміну чи безпосередньої взаємодії попиту та пропозиції, як це прийнято спрощено трактувати, а й поєднання процесів виробництва та споживання, тому він має властивості системи, що знаходиться у стані безперервного розвитку. Аграрний ринок є системою економічних відносин, що забезпечує ефективне функціонування агропромислового комплексу на основі зацікавленості всіх суб'єктів ринкових відносин у кінцевих результатах діяльності. У цьому кон-

тексті Є. Злобин трактує аграрний ринок як певну систему товарно-грошових відносин, спрямовану на забезпечення відтворення в аграрному секторі економіки [5].

На нашу думку, аграрний ринок є категорією товарного господарства і являє собою сферу товарного обміну сільськогосподарською продукцією з характерною системою економічних відносин між продавцями і покупцями, в яких проявляються виробничі відносини певного способу суспільного виробництва.

Головна особливість аграрного ринку полягає у специфіці продуктів праці, призначених для обміну. Однією з основних відмінних ознак сільськогосподарської продукції є високий рівень необхідності в ній, стабільна її потребуваність. Продукти харчування потрібні кожній людині кожен день у необхідній кількості, що дає змогу не тільки підтримувати життєдіяльність організму, а й реалізувати себе як особистість. Від рівня забезпеченості населення країни продуктами харчування залежать національна безпека, соціальна, політична й економічна стабільність у суспільстві.

Однією з головних цілей спільної сільськогосподарської політики Європейського Союзу стосовно розвитку аграрного сектору є забезпечення фермерів прийнятним рівнем життя (сприяючи більш конкурентоспроможному і сталому розвитку сільського господарства і стимулюванню сільської місцевості). Сучасні умови розвитку характеризуються поглибленням інтеграційних процесів, лібералізацією умов торгівлі сільськогосподарськими товарами, орієнтацією на зовнішні ринки, а також підвищеною увагою до якості продукції.

У структурі виробництва основної сільськогосподарської продукції 55,4% займає продукція тваринництва, що свідчить про відповідну галузеву спе-

Таблиця 1

Динаміка обсягу аграрного виробництва в країнах ЄС у 2007-2016 рр.

Назва показника	Роки					Відхилення 2016-2010, млн. євро	Відхилення 2016-2007, млн. євро
	2007	2010	2014	2015	2016		
Європейський Союз, млн. євро	366 130	367 763	418 696	414 056	399 376	31 612,65	33 245,94
Єврозона, млн. євро	277 067	276 911	310 347	308 093	299 279	22 367,60	22 211,38
Європейський Союз, % до ВВП	3,89%	3,85%	4,22%	4,09%	3,83%	-	-
Єврозона, % до ВВП	2,94%	2,90%	3,13%	3,04%	2,87%	-	-

Джерело: складено на основі [6]

Таблиця 2

Динаміка основних показників господарств аграрної сфери країн ЄС у 2007-2016 рр.

Назва показника	Роки					Відхилення 2016-2010	Відхилення 2016-2007
	2007	2010	2014	2015	2016		
Кількість господарств, одиниць	14598640	13920160	12402850	10881560	11382112	-2538048	-3216528
Площа сільськогосподарських угідь, які використовуються, тис. га	174128	175818	179716	175610	183688	7869	9559
Площа господарства, тис. га	219095	224634	225469	219121	229201	4567	10106
Кількість господарств із наявною домашньою худобою, одиниць	9138750	8802870	7035610	6271310	6559790	-2243080	-2578960
Норма випуску продукції, тис. євро	289351978	288407827	316635101	334514671	349902345	61494	60550
Робоча сила (безпосередньо зайняті), одиниць	12593100	12023080	10070290	9550410	9989729	-2033351	-2603371
Ферми, чий домогосподарства споживають понад 50% від вартості кінцевої продукції, одиниць	6415570	6024450	5993120	4766120	4985362	-1039088	-1430208

Джерело: складено на основі [7]

ціалізацію європейських країн. Найбільша частка в загальних обсягах виробництва тваринницької продукції припадає на молоко коров'яче (перша рейтингова позиція), м'ясо свиней (друга позиція), м'ясо ВРХ та курей (третя та четверта позиції відповідно). У рейтингу продукції рослинництва провідні місця посіли пшениця, виноград, картопля та оливки.

У табл. 1. відображено динаміку обсягу виробництва в аграрному секторі в країнах ЄС у 2007-2016 рр.

Позитивна динаміка до зростання обсягів виробництва в аграрному секторі країн Європейського Союзу спостерігається не лише в абсолютному вираженні, а й у відносному. Зокрема, у 2014 р. відсоток виробництва до ВВП зріс із 3,85% до 4,22%, проте до 2016 р. знову залишився на рівні 2010 р. Таку тенденцію вважаємо позитивною, зважаючи на досить значне зростання ВВП.

За обсягами виробництва сільськогосподарської продукції та продуктивності праці в сільському господарстві Європейський регіон характеризується високим рівнем інтенсивності та товарності цієї галузі. Переважна більшість країн ЄС не тільки самодостатні аграрні країни, а й вагомими експортери агропродовольчої продукції. Взагалі європейський аграрний бізнес – це висококонкурентний сектор ринкової економіки, функціонування та розвиток якого гарантують продовольчу безпеку та соціальний добробут населення Європи. Ринкові реформи сільського господарства, що здійснюються в межах САП ЄС, спрямовані на модернізацію продуктивних сил та інституційні зміни, адекватні сучасній моделі світового сільського господарства. Засновуючись на перевагах економіки відкритого типу та активній державній підтримці, європейський агробізнес дає можливість сільськогосподарським товаровиробникам реалізувати свій потенціал у виробництві високорентабельної продукції та досягати конкурентних переваг на зовнішньому ринку.

У табл. 2. наведено динаміку основних показників господарств аграрної сфери країн ЄС у 2007-2016 рр.

Як бачимо, кількість господарств в аграрній сфері країн ЄС скоротилася, що могло бути наслідком скорочення кількості зареєстрованих одиниць та високої конкуренції у цій сфері. Водночас зросла площа сільськогосподарських угідь, які використовуються, що може вказувати на обробку раніше не використовуваних земель і є однозначно позитивним явищем. Площа господарств також зростає, що дає змогу висунути припущення про процеси злиття, поглинання в аграрній сфері країн ЄС, а тому господарства стають більш конкурентоспроможними. Динаміка до скорочення кількості господарств із наявною домашньою худобою негативна, що вказує на зміну пріоритетів виробників сільськогосподарської продукції та перехід від закупівель худоби в господарствах до власного вирощування на фермах та підприємствах. Це дасть змогу знизити ризики щодо якості та сертифікації продукції. Позитивним є зростання до норми випуску продукції серед країн ЄС. Скорочується робоча сила, що може бути пов'язано зі скороченням кількості самих господарств. Також в умовах глобалізації та посиленої співпраці країн ЄС очевидно є тенденція до скорочення кількості ферм, чиї домогосподарства споживають понад 50% вартості кінцевої продукції.

Характеризуючи аграрний ринок України, зазначимо, що станом на 1 січня 2017 р. в процесі реформування сільськогосподарських підприємств створено 21,6 тис. нових господарських формувань ринкового спрямування, у тому числі: 7,3 тис. товариств з обме-

женою відповідальністю (33,8% усіх новоутворених формувань); 4,5 тис. приватних (приватно-орендних) підприємств (20,8%); 0,8 тис. акціонерних товариств (3,7%); 2,0 тис. сільськогосподарських кооперативів (9,2%); 4,3 тис. фермерських господарств (20,0%) і 2,7 тис. інших суб'єктів господарювання (12,5%) [8].

В аграрній сфері продовжуються трансформаційні процеси на рівні підприємницьких структур, у результаті чого реально почали формуватися три основні їх типи: невеликі особисті та фермерські господарства; середні, переважно приватні, підприємства, господарські товариства та розширені за рахунок оренди земельних паїв фермерські господарства; великі сільськогосподарські підприємства, переважно корпоративного типу, які широко застосовують оренду землі та майна (табл. 3).

Таблиця 3

Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання, станом на 01.01.2017

Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання	Всього	% до загальної кількості
Всього підприємств	58575	100,0
Господарські товариства	8172	14,0
Приватні підприємства	4054	6,9
Виробничі кооперативи	1727	2,9
Фермерські господарства	42533	72,6
Державні підприємства	359	0,7
Підприємства інших форм господарювання	1694	2,9

Джерело: складено на основі [8]

Зовнішньоторговельний обіг сільськогосподарської продукції України в 2016 р. становив 19,2 млрд. дол. США, або 25,4% усього зовнішньоторговельного обігу товарів країни, збільшившись порівняно з 2010 р. на 23,4%. Зростання обігу відбувається за рахунок експорту. Так, якщо за 2010-2016 рр. імпорт сільськогосподарської продукції зменшився з 5,7 млрд. дол. США до 3,9 млрд. дол. США, або у 1,5 рази, то експорт збільшився з 9,8 млрд. дол. США до 15,3 млрд. дол. США, або у 1,6 рази [8].

Внаслідок більш швидкого зростання обсягів експорту порівняно з імпортом позитивне зовнішньоторговельне сальдо торгівлі сільськогосподарською продукцією зросло з 4,1 млрд. дол. США в 2010 р. до 11,4 млрд. дол. США в 2016 р., або у 2,8 рази.

Частка імпорту в загальній структурі товарообігу сільськогосподарської продукції становить 21,3%. За підсумками 2016 р. імпорт збільшився на 428,0 млн. дол. США, або на 11,4%, порівняно з 2015 р. Найбільшу питому вагу в структурі імпорту основних видів продукції аграрного сектору мають: плоди, горіхи та цедра (11,4%); тютюн та вироби з нього (10,3%); риба, ракоподібні та молюски (9,8%); какао-боби, продукти з нього, шоколад (5,2%); олія (4,7%); кава, чай, прянощі (4,5%); зернові злаки (3,6%).

Характеризуючи євроінтеграційні перспективи розвитку аграрного ринку України, відзначимо, що однією з головних проблем на цьому шляху є повільне впровадження європейських стандартів у сфері агропромислового виробництва. Невідповідність української продукції європейським стандартам є суттєвою загрозою розвитку вітчизняного агропродовольчого сектору на період запровадження всіх необхідних технічних регламентів та отримання сертифікатів

відповідності. Відповідно до глави 17 Угоди про асоціацію України з ЄС, співробітництво між сторонами охоплюватиме, серед іншого, заохочення політики якості сільськогосподарської продукції у сферах стандартів продукції, вимог щодо виробництва та схем якості [9]. Для цього в українське законодавство необхідно імплементувати вимоги директив та регламентів ЄС стосовно сільського господарства та харчової промисловості, а також не менше 80% чинних європейських стандартів.

Для переважної більшості вітчизняних малих і середніх сільгоспідприємств існують проблеми забезпечення відповідності власної продукції європейським стандартам, оскільки процеси гармонізації та адаптації законодавства у сфері технічного регулювання та санітарних і фітосанітарних заходів потребують не тільки тривалого часу, а й значних матеріальних ресурсів. Наприклад, сукупні витрати на адаптацію до стандартів ЄС тільки м'ясної промисловості Польщі становили близько 2 млрд. євро [10]. Отже, посилення уваги до інтенсифікації впровадження європейських стандартів у сфері агропромислового виробництва є вкрай актуальним завданням, без вирішення якого складно говорити про вагомість претензій на успішний розвиток аграрного ринку України.

Висновки. Аграрний ринок України володіє значним потенціалом. Разом із тим існує чимало проблем на шляху його розвитку, для вирішення яких, а також для зміцнення зовнішньоторговельної безпеки на аграрному ринку в Україні необхідно забезпечити умови для підвищення конкурентоспроможності продукції АПК, що не суперечитимуть принципам державної підтримки та регулювання аграрного ринку, передбаченим Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Зусилля слід сконцентрувати на:

– прискоренні процесу впровадження європейських та міжнародних стандартів безпеки та якості продуктів харчування (НАССР, ISO, EN, Кодексу «Аліментаріус») у сфері агропромислового виробництва;

– розробленні системи моніторингу зовнішньоторговельних операцій із країнами світу як механізму оперативного реагування на кон'юнктурні зміни аграрного ринку;

– нарощуванні в аграрному експорті продукції з більшим умістом доданої вартості, готових харчових продуктів та напівфабрикатів, що сприятиме завантаженню вітчизняних переробних підприємств та збільшенню робочих місць в Україні;

– заохоченні кооперативного руху на селі, спрямованого на спільне ведення господарської діяльності окремими суб'єктами господарювання, що дасть змогу зменшити витрати на виробництво і реалізацію сільськогосподарської продукції.

Поглиблений аналіз комплексу цих заходів в умовах євроінтеграційних процесів має стати основою для подальших досліджень та наукових розробок.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Економічна енциклопедія: у 3-х т. / Б. Гаврилишин (гол. ред.). – К.: Академія, 2000. – Т. 3. – 952 с.
2. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» (станом на 23 березня 2009 р.). – К.: Парламентське вид., 2009. – 29 с.
3. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції: [практ. посіб.] / П. Саблук, В. Месель-Веселяк, О. Шпичак [та ін.]; за ред. П. Саблука. – К.: ІАЕ, 2000. – 556 с.
4. Леонтьева Л.А. Взаимодействие сельхозтоваропроизводителей на продовольственном рынке: [монография] / Л. Леонтьева, Д. Шаповалов. – Оренбург: ОГАУ, 2010. – 165 с.
5. Злобин Е. Формирование регионального аграрного рынка / Е. Злобин // АПК: экономика и управление. – 1995. – № 12. – С. 33-42.
6. Лисситса А. Куда курс держит украинский АПК: Зона свободной торговли с ЕС или Таможенный союз? / А. Лисситса [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://latifundist.com/spetsproekt/34858-kuda-kurs-derzhitukrainskij-apk-zona-svobodnoj-torgovH-s-es-ili-tamozhennyj-soyuz>.
7. Farm indicators by area, type off arm, standard output, legal entity and NUTS 2 regions. – Access mode: <http://ec.europa.eu/eurostat/>.
8. Інформація Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrstat.gov.ua.
9. Комітет із питань європейської інтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comeuroint.rada.gov.ua>.
10. Возможности і застереження щодо наслідків уведення в дію положень Угоди про асоціацію між ЄС та Україною: наук. доп. / За ред. акад. НАН України В.М. Геєця, чл.-кор. НААНУ Т.О. Осташко, д-ра екон. наук В.О. Точиліна; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів.» – К., 2013. – 98 с.